

ALOHIDA TA‘LIM EHTIYOJLARI BO‘LGAN BOLALARNING INKLYUZIV TA‘LIMIDA MAKTAB VA OILA HAMKORLIGI

Alimardonova Qizlarshoh Shuhrat qizi
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
“Maxsus pedagogika va inklyuziv ta‘lim” fakulteti
Oligofrenopedagogika yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya Ushbu maqolada alohida ta‘lim ehtiyojlarga muhtoj bolalarni inklyuziv ta‘limga jalb etishda oila hamkorligi to‘g‘risida tanishib chiqamiz. Shuningdek ushbu maqolada alohida ta‘lim ehtiyojli bolalarni keng yoritib berilgan. Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning inklyuziv ta‘limida maktab va oila o‘rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Inkluziv ta‘limning maqsadi barcha bolalarga, shu jumladan alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ham teng imkoniyatlar yaratishdir. Bunday bolalar uchun ta‘lim jarayoni faqat maktabdagi o‘qituvchilar tomonidan emas, balki oila bilan ham yaqindan hamkorlikda amalga oshirilishi kerak. Maktab va oila o‘rtasidagi samarali muloqot, bolalarning individual ehtiyojlariga mos ta‘lim metodlari va yordam xizmatlarini taqdim etishga yordam beradi. O‘qituvchilar, psixologlar va boshqa pedagogik mutaxassislar oilalar bilan birgalikda, bolalarning ta‘lim jarayonini yaxshilash va ularga moslashtirilgan qo‘llab-quvvatlashni ta‘minlash uchun ishlaydi. Ushbu maqolada, ATEBlarning inklyuziv ta‘limidagi muvaffaqiyatni ta‘minlashda maktab va oila o‘rtasidagi hamkorlikning roli, uning ahamiyati va samarali usullari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar; Alohida ta‘lim ehtiyojlari, inklyuziv ta‘lim, maktab-oila hamkorligi, individual reja, ta‘lim metodlari, qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy moslashuv, rivojlanish, pedagoglar, muloqot

Аннотация Сотрудничество между школой и семьей в инклюзивном образовании детей с особыми образовательными потребностями имеет решающее значение для их успешного обучения и развития. Инклюзивное образование направлено на создание равных условий для всех детей, включая тех, кто имеет особые образовательные потребности. Важно, чтобы образовательный процесс таких детей не ограничивался только работой учителей, но также включал активное участие семьи. Эффективное взаимодействие между школой и семьей способствует созданию индивидуализированных образовательных планов, методов и дополнительных услуг, которые необходимы детям с особыми потребностями. Это взаимодействие помогает улучшить учебный процесс, создать условия для развития детей, а также поддерживает

их социальную адаптацию и интеграцию в общество. В данной статье рассматривается важность сотрудничества между школой и семьей для достижения успеха в инклюзивном образовании.

Ключевые слова: Особые потребности, инклюзивное образование, сотрудничество школа-семья, индивидуальный план, методы обучения, поддержка, социальная адаптация, развитие, педагоги, общение

Annotation Collaboration between schools and families in the inclusive education of children with special educational needs is crucial for their success in learning and development. The goal of inclusive education is to provide equal opportunities for all children, including those with special educational needs. For these children, the educational process must not be solely managed by teachers; it requires active involvement from the family as well. Effective communication between school and family helps to create individualized educational plans, methods, and support services tailored to the child’s specific needs. This collaboration enhances the learning process, fosters the child’s development, and supports their social adaptation and integration into society. This article explores the importance of school-family cooperation in ensuring the success of children with special educational needs in inclusive education.

Key words: Special needs, inclusive education, school-family collaboration, individual plan, teaching methods, support, social adaptation, development, educators, communication

KIRISH. Yangi O‘zbekistonning shakllanish jarayonlarida ta’lim tizimida olib borilayotgan keng qamrovli islohotlar alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar ta’lim-tarbiyasi uchun ham yangi imkoniyatlar va sharoitlarni yaratmoqda. Inklyuziv ta’limning joriy etilishi esa ushbu yo‘nalishdagi muhim qadamlardan biri bo‘ldi.

Yangi O‘zbekiston jamiyati - imkoniyati cheklangan shaxslar uchun barcha qatori qulay imkoniyatlarga ega bo‘lgan, ularning barcha huquq-manfaatlari ta’minlanadigan jamiyat bo‘lishi uchun muhim qadamlar qo‘yilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev “biz barcha fuqarolar, jumladan, nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun bir xil imkoniyatlar amal qiladigan inklyuziv jamiyatni barpo etish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshiramiz” degan edi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. BMT talqiniga ko‘ra, inklyuziv jamiyat deganda - irq, jins, sinf, hudud, avlod va boshqa farqlarga ko‘ra kamsitilishni inkor etadigan hamda jamiyatning barcha a’zolari uchun o‘zaro hamkorlik va imkoniyatlar muhiti yaratiladigan, ijtimoiy munosabatlarga ko‘maklashuvchi ijtimoiy institutlar mavjud bo‘lgan jamiyat tushuniladi

Bugungi kunda ta’limning barcha bosqichlarida bo‘lgani kabi maktab ta’limi tizimida ham inklyuziv ta’lim faol joriy etilmoqda. Bu borada keyingi yillarda zarur normativ-huquqiy asoslar yaratilib, moddiy-texnik, pedagogik va metodik ta’minot masalalari bosqichma-bosqich xal etilmoqda.

Ayni paytda O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim orqali inklyuziv jamiyatga o‘tish sa’yi – harakatlari ham istiqbolda jamiyatni yanada insonparvarlashtirish yo‘lidagi eng muhim qadamlardan biri bo‘lmoqda.

Ma’lumki, “inklyuziv jamiyat” keng qamrovli tushuncha bo‘lib, turli o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lgan insonlarning ma’lum jamiyatga to‘siqsiz integratsiyalashuvini anglatadi. Nogironligi bo‘lgan shaxslar borasida inklyuziv jamiyat nogironlikni tibbiy jihatdan tan olgan holda, uning oldini olish, malakali tibbiy – ijtimoiy xizmatlarni tashkil etish bilan birgalikda, ijtimoiy jihatdan esa ulardagi ma’lum nuqsonlarga qaramasdan jamiyatda uning sog‘lom a’zolari bilan teng huquqlar va imkoniyatlarda jamiyat hayotida o‘zining munosib o‘rniga, mavqeiga va hayot sharoitlariga ega bo‘lishini nazarda tutadi.

Inklyuziv jamiyatga o‘tishning bir qator shart-sharoitlari bo‘lib, ular sirasida inklyuziv madaniyat xal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Sababi, jamiyatdagi har qanday ijobiy o‘zgarish, bir bosqichdan ikkinchisiga o‘tish faqatgina shu jamiyat a’zolarining faol ishtiroki va qo‘llab-quvvatlashi orqali samarali amalga oshadi. Bunda esa o‘z navbatida shunga mos dunyoqarash va madaniyatni talab etadi. Bir so‘z bilan aytganda, inklyuziv madaniyat “insonlarning qanday bo‘lsa, shundayligicha qabul qilish”, “turli toifadagi insonlarga nisbatan hayrihohlik”, “turli xil farqli jihatlariga ko‘ra kamsitmaslik”, “barchaga insoniylik va insonparvarlik munosabatida bo‘lish”, “imkoniyati cheklangan shaxslarga ko‘maklashish va qo‘llab-quvvatlash” kabi tushunchalar bilan ham uyg‘unlashadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytganda, umumiy o‘rta ta’lim maktablarining oila instituti bilan hamkorligi inklyuziv ta’limni samarali tashkil etishning muhim shartlaridan biri, shuningdek, maxsus pedagogikada bugungi kunda dolzarb bo‘lib turgan tadqiqot muammodir.

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar (ATEB) uchun inklyuziv ta’lim jarayoni, faqatgina maktabda emas, balki oila bilan ham yaqin hamkorlikni talab qiladi. Bu bolalarning to‘liq rivojlanishi va jamiyatga integratsiya qilinishida maktab va oila o‘rtasidagi samarali hamkorlik alohida o‘rin tutadi. Oila va maktab o‘rtasidagi hamkorlik, o‘quvchilarning ehtiyojlariga javob berish, ta’lim sifatini oshirish va bolalarning ijtimoiy moslashishiga yordam berish uchun zarurdir.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Inklyuziv ta’lim, barcha bolalarga, shu jumladan alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ham teng imkoniyatlar yaratish prinsipiga asoslanadi. Bu usulda, ATEB o‘z imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarishi uchun maktab muhitini moslashtirish va o‘qituvchilarni tegishli tayyorlash zarur. Inklyuziv ta’limning maqsadi faqat o‘quvchilarning bilim darajasini oshirish emas, balki ularning hissiy, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishini ham ta’minlashdir.

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning inklyuziv ta’limida maktab va oila o‘rtasidagi hamkorlik juda muhimdir. Oila bolaning ilk ta’lim muhitiga ega bo‘lgan joy bo‘lib, ularning rivojlanishiga bevosita ta’sir qiladi. Maktab esa, o‘z navbatida, bolani jamiyatga integratsiya qilish va uning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish vazifasini bajaradi. Shuning uchun oila va maktab o‘rtasida muntazam muloqot va hamkorlik bo‘lishi kerak.

O‘qituvchilar o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini tushunish va ularga mos ta’lim metodlarini qo‘llashda oilaning yordamiga muhtoj. Oila esa, bolalarining maktabdagi muvaffaqiyatlarini kuzatib borish va ularning ta’lim jarayoniga faol aralashish imkoniyatiga ega. Maktabda amalga oshiriladigan inklyuziv ta’lim dasturlari ko‘pincha oilaning o‘ziga xos ehtiyojlarini hisobga olgan holda ishlab chiqiladi.

Maktab va oila o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish uchun bir nechta samarali usullar mavjud. Ular quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. Doimiy muloqot: Maktab va oila o‘rtasida doimiy ravishda muloqot qilish zarur. Bu telefon qo‘ng‘iroqlari, elektron pochta xabarlari, yig‘ilishlar yoki onlayn platformalar orqali amalga oshirilishi mumkin. Oila va maktab o‘rtasidagi muloqot, bolaning rivojlanishini kuzatish va kerakli o‘zgarishlarni amalga oshirish uchun muhimdir.

2. Xususiy uchrashuvlar: Maktabdagi o‘qituvchilar, psixologlar va boshqa mutaxassislar oilalar bilan maxsus uchrashuvlar o‘tkazishlari lozim. Bu uchrashuvlarda bolalarining ta’lim va rivojlanish holati haqida batafsil ma’lumot berish, oilaning fikr va takliflarini tinglash imkoniyati yaratadi.

3. Maktabda qo‘llab-quvvatlash xizmatlari: Maktab, ATEB bolalariga qo‘llab-quvvatlash xizmatlarini taklif qilishi kerak. O‘qituvchilar, psixologlar va maxsus pedagoglar o‘zaro hamkorlikda, o‘quvchilarning o‘rganish jarayonini optimallashtirish va ularning ehtiyojlariga javob berish imkoniyatini yaratadilar.

4. Oilalarga ta’lim berish: Maktab o‘zining ta’lim dasturlarini oilalar bilan bo‘lishib, ularni alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni tarbiyalashda zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalar bilan ta’minlashi kerak. Oilalar uchun treninglar yoki ma’ruzalar tashkil etish orqali, ular o‘z bolalariga qanday yordam bera olishlarini o‘rganadilar.

Maktab va oila o‘rtasidagi samarali hamkorlik, ATEB bolalarining ta’lim jarayonida muvaffaqiyatga erishishlariga yordam beradi. Bu hamkorlik bolalarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi, ijtimoiy moslashuvni yengillashtiradi va ularga jamiyatda teng huquqli fuqarolar sifatida rivojlanish imkoniyatini yaratadi. Bundan tashqari, oila va maktab o‘rtasidagi munosabatlarning yaxshilanishi, bolalarning hissiy holatini tartibga solishga ham yordam beradi, chunki ular o‘zgarishlarga va yangi ta’lim muhitiga ko‘nikishadi. Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning inklyuziv ta’limi, maktab va oila o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikka asoslanadi. Maktabning pedagogik jamoasi va oila birgalikda ishlash orqali, bolalarning ta’limi va rivojlanishi eng yaxshi darajada bo‘ladi. Shunday qilib, inklyuziv ta’limning muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun maktab va oila o‘rtasida samarali hamkorlik zarur, bu esa bolalarning jamiyatga moslashishi va ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatadi.

Alohida ehtiyojga ega bo‘lgan bolalarni jamiyat hayotiga to‘la-to‘kis moslashuvi muammolari har doim ham eng dolzarb o‘rinni egallab kelgan masalalardan biri bo‘lib kelgan. Bolalar nogironligi ularning hayot faoliyatini cheklabgina qolmasdan, ijtimoiy dezadaptatsiyaga olib keladi. Bu esa o‘z xulqi ustidan nazorat qila olmaslik, shuningdek o‘z-o‘ziga xizmat layoqati, oldinga intilish, mo‘ljal olish, o‘qish, muloqot va kelgusidagi mehnat faoliyatining

rivojlanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Bunda esa bolaning rivojlanishida o‘zgarishlar bo‘lishi uchun oila eng zarur omil hisoblanadi. Oilada alohida ehtiyojli bola tug‘ilganda, ota-onalarning hayotga bo‘lgan qarashlari, o‘zlariga va boshqalarga bo‘lgan munosabati o‘zgaradi. Shuning uchun alohida ehtiyojli bolalarning reabilitatsiyasi va jamiyatga integratsiyasi haqida gapirilganda, nafaqat shu bolalarning ehtiyojlarini, balki oilaning ham ehtiyojlarini e‘tiborga olish zarurki, ularning ko‘pchiligi majmuaviy ijtimoiy ko‘makka muhtoj bo‘ladi.

Alohida ehtiyojga ega bo‘lgan bolarga:

- ijtimoiy moslashishda qiyinchiliklar va kamdan-kam bolalar bog‘chaga boradiganligi;
- tashqi muhitdan izolyatsiya qilingan;
- jismoniy jarayonlarning rivojlanish darajasi pastligi;
- baholash natijalari asosida o‘quv dasturining bir yoki bir nechta bo‘limlarida rivojlanish darajasi juda pastligi;
- baholash natijalari asosida o‘quv dasturining bir yoki bir nechta bo‘limlarida yuqori darajadagi rivojlanishi;
- ba‘zi bir faoliyat turi uchun yuqori qobiliyat (teatr, vizual, intellektual, jismoniy, ijtimoiy-samarali qobiliyatlar);
- shaxsiy xususiyatlarda zaif motivatsiya, yengil qo‘zg‘aluvchanlik, hissiy va irodaviy sohadagi buzilishlar, psixologik muvozanati buzilgan, oilada yetarli tarbiya berilmaganligi va boshqalar kiradi.

Har tomonlama rivojlangan sog‘lom avlodni tarbiyalash har bir davlatning o‘ta dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Istalgan davlatning kelajagi, uning taraqqiyoti va gullab yashnashi o‘ziga kelayotgan avlodning tarbiyasi qayerda va qanday amalga oshirilishi, bola shaxsining qay tarzda shakllanayotganiga bevosita bog‘liq.

O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning asosiy ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan kuchli ijtimoiy siyosatning diqqat markazida bolalar va ularning oilalarini himoya qilish va yaqindan ko‘maklashish vazifasi turadi. Chunonchi, oila jamiyatning asosiy bo‘g‘ini, hujayrasi hisoblanadi. Har qanday bola mehribon, baxtli va mustaqil bo‘lishi mumkin, har qanday bola shaxs sifatida rivojlanadi, faqat bu rivojlanish o‘ziga xos tarzda kechadi. U barchamiz kabi hurmatlashga, sevimli hamda jamiyatimizning to‘laqonli a‘zosi bo‘lishga munosibdir. Ta‘kidlash lozimki, mamlakatimizda azal-azaldan bolaning ruhiy, aqliy va jismoniy tarbiyasiga alohida ahamiyat berilib, ularni mukamallikka yetkazishga harakat qilingan. Jismoniy harakatlari chegaralangan, turli sabablarga ko‘ra nogiron bo‘lib qolgan bolalarni jamiyatga qo‘shilishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratib berish, kerak bo‘lsa atrofdagilar va tengqurlari ham ular bilan mehr-oqibatli bo‘lishini ta‘minlash rag‘batlantirish va taraqqiy ettirish jamiyatning komillik darajasini belgilab beradi. Sog‘lom avlodni barkamol shaxs qilib tarbiyalash g‘oyat ma‘suliyatli vazifa bo‘lib, shuning bilan birga, insonparvar siyosat natijasidir. Mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlarning barchasi sog‘lom va barkamol avlodni tarbiyalashga qaratilgandir. Insonning ijtimoiy barkamolligi uning atrof olamga qanday moslashganligi, jamiyatda o‘zini qanday his etishiga ko‘p jihatdan bog‘liq bo‘ladi. YUNISEF

xalqaro bolalar jamg‘armasining O‘zbekiston Respublikasidagi vakolotxanasining sobiq boshlig‘i Reza Xossayni Innochentining ma‘lumotiga ko‘ra markaziy sharqiy Yevropa mamlakatlari va Baltika davlatlarida mintaqaning 27 davlatida nogiron deb tan olingan bolalar soni 1990-yilda 500 mingta, 2000-yilga kelib ularning soni 1,5 millionga ko‘tarildi, nogiron bolalar soni 3 barobarga ortgan. O‘zbekistonda esa 2008-yilda qayd qilingan va nazorat ostidagi nogiron bolalar soni 70 mingtani tashkil qilgan bo‘lsa 2010-yilga kelib 125 mingtaga yetdi. Bu keskin o‘shish, birinchi navbatda bolalar nogironligi masalasining dolzarbligi va ko‘mak izlayotgan oilalarning ko‘payayotganligi bilan bog‘liq.

XULOSA. Bola hayotining dastlabki yillarida jamiyat bilan o‘zaro aloqadorligi, harakatini buzadigan salbiy omillar miyasining yetilish jarayonini kechiktiradi, tormozlaydi, analizatorlararo murakkab tizimning shakillanishiga to‘sqinlik qiladi. Bunday bolalarga o‘z vaqtida yordam ko‘rsatish uchun uning psixik va ijtimoiy rivojlanishidagi nuqsonlarni mumkin qadar erta aniqlash, bartaraf etish juda muhim ahamiyat kasb etadi. Alohida ehtiyojli bolalarni ta‘lim muassasalariga inklyuziyasini ta‘minlash (jalb qilish) ularni jamiyatning to‘laqonli a‘zolariga aylantirish vazifasi qo‘yilgan va bunda inklyuziya – alohida ehtiyojli o‘quvchilarni ehtiyojlarini qondirish, ta‘lim, madaniyat va jamiyatda bo‘lib o‘tayotgan jarayonlarga keng jalb etish va ta‘lim olish yo‘lida bo‘lgan qiyinchiliklarni yengillashtirish bo‘yicha olib boriladigan chora tadbirlarini qo‘lash maqsadga muvofiqdir. Inklyuziyaning maqsadi - bolalar, ota-onalar, mutaxassislar va fuqarolarga alohida ehtiyojli bolalar ikkinchi darajali emasligini va ular xavfsiz ekanligini anglatmoqlikdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gull, M. (2005). *Inclusive Education: A Framework for Reform*. London: Routledge.
2. Ainscow, M., Booth, T., & Dyson, A. (2006). *Improving Schools, Developing Inclusion*. London: Routledge.
3. Hughes, C., & O’Reilly, M. (2003). *Teaching and Learning in the Inclusive Classroom*. London: Routledge.
4. Mamatqulova, Z. (2019). *Maxsus ehtiyojlarga ega bolalar va inklyuziv ta‘lim*. Tashkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti.
5. Sayfullayeva, G. (2020). *Inklyuziv ta‘limning rivojlanish bosqichlari va yondashuvlar*. Tashkent: “Fan” nashriyoti.
6. Qutbiddinovna, A. N. (2024). Autizm spektrli bolalarning ruhiy rivojlanish xususiyatlarini o‘rganish. *Theory and analytical aspects of recent research*, 3(31), 66-72.
7. Kutbiddinovna, A. N. (2024). Parents of students with autism spectrum and special school partner. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 4(09), 53-57.
8. Kutbiddinovna, A. N. (2024). Methods of correction-pedagogical rehabilitation of students with autism spectrum. *International Journal of Pedagogics*, 4(09), 15-20.